

УДК 159.922.72:616-008.64:615.851:59
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-3-24

ДЕЛЬФІНОТЕРАПІЯ ЯК ПРОВІДНИЙ МЕТОД ПСИХОРЕАБІЛІТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ЛЕГКИМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Шипелік Тетяна В'ячеславівна,

аспірантка лабораторії олігофренопедагогіки

*Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України*

tanja575@ukr.net

ORCID 0000-0002-3727-6970

Мета статті – представити огляд дослідницької роботи в галузі дельфінотерапії та обґрунтувати її благотворний вплив на розвиток дітей з психоневрологічною патологією, а також представити результати власного дослідження щодо оптимізації особистісного становлення підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня віком 14–15 років за допомогою дельфінотерапії. На методологічній основі суб'єктно-буттєвого підходу проаналізовано особливості особистісного становлення підлітків зазначеної категорії, розроблена модель структури особистості, на основі якої підібраний і адаптований комплекс психодіагностичних методик. Базовим методом психокорекційної роботи обрана дельфінотерапія. Дельфінотерапія має потужний терапевтичний, гармонізуючий і розвиваючий потенціал, створює психологічне благополуччя у людини, але не досить широко використовується в корекційних програмах через її нечисленні дослідження. Вибірка становила 254 респонденти: експериментальна група включала 150 підлітків з інтелектуальними порушеннями віком 14–15 років, контрольна – 104 старшокласники зі збереженим інтелектом цієї ж вікової групи. Результати експериментального дослідження свідчать, що дельфінотерапія не тільки оптимізує особистісне становлення підлітків з інтелектуальними порушеннями, але і сприяє поліпшенню їхньої соціально-психологічної адаптації. Розроблена трикомпонентна модель з оптимізації особистісного становлення, основою якої є дельфінотерапія. Як ефективний інструментарій дельфінотерапії в програмі були використані символи дельфінів: їхні образи, голоси, казкові і міфічні герої, іграшки без безпосереднього спілкування підлітків з твариною-терапевтом. Корекційно-розвивальна програма об'єднує різні види психологічної корекції для вирішення питань оптимізації особистісного розвитку підлітків такої категорії.

Висновок: дельфінотерапія як основний складник корекційно-розвивальної програми сприяє гармонізації особистісного становлення і поліпшенню соціально-психологічної адаптації підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня і має соціально-психологічне, психокорекційне і лікувальне значення.

Ключові слова: дельфінотерапія, оптимізація особистісного становлення, підлітки з легкими інтелектуальними порушеннями, корекційно-розвивальна програма, символи дельфінів.

DOLPHIN THERAPY AS THE LEADING METHOD OF PSYCHO-REHABILITATION OF TEENAGERS WITH MILD INTELLECTUAL DISORDERS

Shipelik Tetjana Vyacheslavovna,

Graduate Student of Laboratory of Oligophrenopedagogics

*Institute of Special Pedagogics and Psychology of Nikolay Yarmachenko
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*

tanja575@ukr.net

ORCID 0000-0002-3727-6970

The purpose of the article is to present a review of the research work in the field of dolphin therapy and to substantiate its beneficial effect on the development of children with psychoneurological pathology, as well as to present the results of our own research on optimization of the personal development of teenagers with intellectual disabilities of the light degree at the age of 14–15 years with the help of dolphin therapy.

On the methodological basis of the subject-existential approach, the peculiarities of the personal formation of adolescents of the specified category are analyzed, the model of the structure of the personality is developed, on the basis of which a selected and adapted complex of psychodiagnostic techniques is developed. The basic method of psycho-correction work is dolphin therapy.

Dolphin therapy has a powerful therapeutic, harmonizing and developing potential, creating psychological well-being in humans, but is not widely used in correctional programs due to its few studies.

The sample consisted of 254 respondents: the experimental group included 150 adolescents with intellectual disabilities at the age of 14–15 years, control – 104 senior pupils with the stored intelligence of the same age group.

The results of the experimental study indicate that dolphin therapy not only optimizes the personal development of adolescents with intellectual disorders, but also contributes to improving their socio-psychological adaptation. A three-component model for personal development optimization based on dolphin therapy has been developed. Dolphin symbols were used as an effective tool for dolphin therapy: their images, voices, fairy-tale and mythical heroes, toys without the direct communication of teens with a pet-therapist. Correction-development program combines various types of psychological correction to address the issues of optimizing the personal development of adolescents in this category.

Conclusion: Dolphin therapy as the main component of the correction and development program contributes to the harmonization of personal formation and improvement of the socio-psychological adaptation of adolescents with intellectual disorders of a mild degree and has a socio-psychological, psihocorrective and curative significance.

Key words: *dolphin therapy, adolescents with mild intellectual disabilities, disharmonious personality development, correctional and developmental program, socio-psychological adaptation, personality structure model, model of the correctional developing program for optimization of personal development of teenagers.*

Вступ

Серед інших реабілітаційних методів дельфінотерапія унікальна тим, що лікувальний ефект від спілкування та ігрової взаємодії з дельфінами був помічений її засновником Д. Натансоном саме у дітей з особливими потребами. За відносно невелику, менше ста років, і успішну історію розвитку цієї галузі анімалотерапії з'явилися нові її модифікації: традиційна дельфінотерапія, віртуальна дельфінотерапія, краніо-сакральна дельфінотерапія та інші.

Актуальність вибору психокорекційних заходів на користь дельфінотерапії в нашому дослідженні зумовлена необхідністю пошуку ефективних шляхів оптимізації особистісного розвитку підлітків з легкими інтелектуальними порушеннями.

Здійснений нами аналітичний огляд наукової літератури дав підстави стверджувати, що дорослішання підлітків зазначеної категорії характеризується як відставанням у віковому психічному розвитку, так і дисгармонійним становленням особистості, котрі заважають їхньому повноцінному соціальному функціонуванню.

Анімалотерапія, зокрема дельфінотерапія, вигідно виділяється з безлічі психокорекційних методів здатністю викликати позитивний емоційний резонанс, завдяки котрому можна стимулювати особистісний розвиток підлітків з інтелектуальними порушеннями. Дельфінотерапія здатна оптимізувати психіку (психофізіологічна функція); гармонізувати міжособистісні відносини (психотерапевтична функція); витягнути особистість з полону самоізоляції (реабілітаційна функція); задовольнити потребу в спілкуванні (функція спілкування); розвивати компетентність і вміння бути значущим для інших (функції задоволення потреби в компетентності та самореалізації).

Для формувального експерименту нашого дослідження вперше була розроблена комплексна трикомпонентна корекційно-розвивальна програма з оптимізації

особистісного розвитку підлітків, основним компонентом якої є дельфінотерапія, де як тварини-терапевти використовувалися символи дельфінів.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Інтелектуальні порушення легкого ступеня частіше є наслідками вроджених відхилень психічного розвитку і не можуть бути вилікувані сучасною доказовою медициною, в результаті чого особистість набуває статус інваліда. За кордоном дослідження інвалідності є міждисциплінарною галуззю знання, де для аналізу цієї проблеми широко використовуються культурно-історичний і соціокультурний підходи (Обратная сторона Луны, или Что мы знаем об инвалидности: теория, репрезентации, практики: сб. статей, 2018).

У 30-ті роки минулого століття в рамках культурно-історичної концепції Л. Виготського в дефектології отримує визнання ідея розвитку особистості з обмеженими можливостями здоров'я шляхом активного протистояння інвалідності. Якщо особистість з особливими потребами використовує свою унікальну ситуацію для подолання себе і саморозвитку, то компенсаторні механізми будуть сприяти розкриттю її потенційних можливостей (Виготський, 1983). З найбільшою ймовірністю наявний фізичний дефект може бути рушійною силою розвитку особистості за повноцінної підтримки психічного розвитку дитини, якому сприяє дельфінотерапія.

Накопичені наукові дані на користь застосування дельфінотерапії як реабілітаційного методу у дітей з інтелектуальними порушеннями свідчать про її здатність оптимізувати рівні психічного, фізіологічного і соціального функціонування особистості. Офіційне визнання як методу нетрадиційної пет-терапії дельфінотерапія отримала у 1994 році, а у 2005 році створений Міжнародний інститут дельфінотерапії (International Institute of the Dolphin Therapy), в якому розроблена перша офі-

ційна програма дельфінотерапії (Dolphin Assisted Therapy – DAT).

Серед вітчизняних досліджень заслуговує на увагу докторська дисертація Л. Лукиної, де на репрезентативній вибірці дорослих і дітей – 2500 пацієнтів з психоневрологічними захворюваннями, доведена ефективність дельфінотерапії. Дослідниця вивчала лікувальний ефект дельфінів афалін у дітей з широким спектром психоневрологічної патології: енурезом, логоневрозом, дитячим аутизмом, депресіях, невротозах, неврастеніях, фобіях, порушеннями з боку нервової системи, які зумовлені негативним впливом зовнішнього середовища та ін. За всіх цих видів патології достовірно доведено, що сеанси дельфінотерапії у хворих формують позитивний емоційний настрій, мобілізують резерви організму, покращують соціальну адаптацію (Лукина, 2003).

Психофізіологічне дослідження адаптації дітей до взаємодії з дельфінами проведено Г. Манжосовою. Дослідниця довела, що у 50% дітей у результаті спілкування з дельфінами відзначалося поліпшення уваги, знижувалася тривожність, майже у всіх респондентів взаємодія з дельфіном супроводжувалася підвищенням тілесного комфорту (Манжосова, 2008).

Під час розробки моделі формульованого експерименту в нашому дослідженні ми спиралися на дисертаційні дані, які були отримані Л. Тхомаковою. Дослідниця довела, що для підвищення адаптаційного потенціалу можливе використання такого елемента дельфінотерапії, як біоакустичні сигнали дельфінів без безпосереднього контакту із самою твариною (Тхомакова, 2015).

Науковому визнанню та обґрунтуванню дельфінотерапії у світі сприяли роботи А. Чуприкова, який інтегрував дельфінотерапію в реабілітаційні програми дітей з різними психічними розладами. Він обґрунтовує, що під впливом дельфінотерапії активізується робота мозку, що сприяє зростанню здатності дітей до соціалізації, покращуються їхні кмітливість і когнітивні здібності; діти з переважанням апатії, виснаження й астенії в поведінці стають жвавішими, енергійнішими, активнішими; діти з надмірною рухливістю стають спокійнішими, а їхня поведінка більш впорядкованою. Діти з легкими формами розумової відсталості демонструють більші успіхи після дельфінотерапії, ніж діти з важкими формами розумової відсталості (Чуприков, 2017).

Ю. Гончар вивчала вплив дельфінотерапії на емоційний стан дітей з психофізичними

порушеннями на базі дельфінарію «Немо» в Одесі. Це експериментальне дослідження засвідчило, що сеанси дельфінотерапії гармонізують емоційну сферу пацієнтів: підвищується емоційний фон, відзначається переважання позитивних емоцій над негативними, з'являється упевненість у собі (Гончар, 2015).

Засновник дельфінотерапії Д. Натансон відзначив, що в процесі взаємодії з дельфінами у дітей, які мають інтелектуальні порушення, активізується психомоторний і мовний розвиток (Nathanson, 2001).

Брайтенбах і Штрumpf у Німеччині провели перші лонгітюдні дослідження з вивчення взаємодії дельфіна і людини, в результаті яких з'ясувалося, що дельфінотерапія сприяє позитивним змінам у сфері комунікації, соціально-емоційній поведінці та емоційній стійкості дітей (Breitenbach, Strumpf, 2006).

Член Королівського Медичного Товариства в Англії доктор Horace Doobs розробив методіку лікування пацієнтів з депресивними станами, яка включала спілкування з дельфінами у відкритому морі. Результати дослідження показали, що в майбутньому емоційна сфера таких людей зберігала тривалий позитивний емоційний настрій, що значно покращувало якість їхнього життя (Doobs, 1996).

Хоча різні аспекти зазначеної проблеми були предметом вивчення багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, однак недостатня увага приділялася застосуванню дельфінотерапії з метою оптимізації особистісного становлення підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Метою нашого дослідження в рамках цієї статті є обґрунтування доцільності застосування дельфінотерапії як базового методу психокорекції для оптимізації особистісного розвитку підлітків зазначеної категорії і висвітлення отриманих експериментальних результатів.

2. Методологія та методи дослідження

Концептуальною основою дослідження особистісного становлення в умовах недостатності інтелектуального розвитку на підлітковому етапі найбільш прийнятним є суб'єктно-буттєвий підхід, за допомогою котрого можна якнайповніше досліджувати психологічні особливості становлення особистості підлітків комплексом діагностичних методик, які підібрані на базі розробленої теоретико-експериментальної моделі, де особистість є інтегральною суб'єктною характеристикою. Особистість підлітка одночасно є і суб'єктом розвитку, і суб'єктом діяльності, і суб'єктом життя. Людина як суб'єкт є системною цілісністю психічних

процесів, станів і властивостей, тобто в суб'єкті оптимально представлені мотиваційний, психофізіологічний, когнітивний і ціннісно-смысловий аспекти психіки.

В. Селіванов розглядає становлення суб'єктності в онтогенезі й виділяє становлення таких її стадій: передсуб'єктну, аморфну, парціальну, пізнавальну, суперечливу, особистісну, повноцінну, втілену, згасаючу. Для підліткового віку, на думку вченого, характерна стадія суперечливої суб'єктності, за якої відсутня внутрішня психологічна визначеність, різноплановість і різномірність психіки, поєднання добре освоєних дитячих форм поведінки і психічного реагування з дорослими способами діяльності і переживання, що тільки з'являються (Селіванов, 2008). У підлітків з інтелектуальними порушеннями негативні характеристики цієї стадії посилюються через незрілість і відставання в психічному розвитку від однолітків зі збереженим інтелектом.

Виходячи з представлених теоретичних положень, формувальний експеримент був проведений на основі теоретично обґрунтованої і розробленої корекційно-розвивальної програми з оптимізації особистісного розвитку, базовим елементом якої була дельфінотерапія.

Корекційно-розвивальна програма з включенням дельфінотерапії покликана вирішити такі завдання: гармонізувати систему уявлень про особистісний розвиток, розширити пізнавальний досвід, сприяти усвідомленню власних особистісних характеристик, розвинути емпатійні здібності,

розширити ціннісні орієнтації, відкоригувати самооцінку.

У програмі з оптимізації особистісного розвитку використані образи дельфінів без безпосередньої участі цих тварин (прослуховування голосів дельфінів із відповідним музичним супроводом, перегляд сповільненого відеозапису цих тварин одночасно із вправами на релаксацію), що у поєднанні з іншими психокорекційними методами (казкотерапією і використанням методів когнітивної психотерапії) сприяло поліпшенню когнітивного потенціалу підлітків з легкими інтелектуальними порушеннями.

3. Результати та дискусії

Констатувальний експеримент дослідження переконливо показав, що особистісний розвиток підлітків з інтелектуальними порушеннями має дисгармонійний характер.

Емпірична база дослідження включала експериментальну групу: 150 підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня віком 14–15 років і контрольну: 104 старшокласники цієї ж вікової групи без порушень інтелекту. Загальна кількість вибірки становила 254 підлітки.

Гармонійність особистісного розвитку визначається рівнем сформованості життєво-смыслові та емоційно-вольові сфер, які досліджувались за допомогою таких методик: адаптованого автором тесту смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва, методики «Життєве призначення» О. Моткова, методики тип мислення Г. Резапкіної, методики «Готовність до саморозвитку»

Рис. 1. Структурна теоретико-експериментальна модель особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями

В. Павлова, тесту на інтегральний емоційний інтелект Н. Холла. Особливості соціально-психологічної адаптації підлітків з інтелектуальними порушеннями вивчались за допомогою тесту соціально-психологічної адаптації в модифікації О. Осницького і тесту «життєстійкості» С. Мадді.

За допомогою цієї моделі створений діагностичний комплекс для дослідження особливостей особистісного розвитку підлітків.

Провідною методикою констатуючого експерименту обрана методика О. Моткова «Базові прагнення», яка дала змогу визначити рівні особистісного розвитку у підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня: «високогармонійні», «середньогармонійні» та «низькогармонійні».

Для виявлення значимих відмінностей рівня гармонійності між основною та контрольною групами був використаний багатфункціональний критерій Фішера. Для 124 підлітків з інтелектуальними порушеннями – більшої частини основної групи характерний низький рівень гармонійності ($p < 0,01$).

Більша частина контрольної групи – 91 підліток (87,5%) має середній рівень гармонійності, що достовірно вище порівняно з основною групою – 26 підлітків (17,3%), ($p < 0,01$).

В основній групі немає підлітків з високим рівнем гармонійності. У контрольній групі у 11 підлітків діагностовано високий рівень гармонійності.

За результатами констатувального експерименту визначено психологічні особливості життєво-сміслової сфери підлітків з порушеннями інтелекту, для якої характерна низька осмисленість життя, а також низький рівень усвідомлення смисложиттєвих орієнтацій: низька цілеспрямованість, низька задоволеність прожитим відрізком життя, відсутні смислові мотиви на побудову свого майбутнього, відсутнє відчуття підконтрольності подій, що в цілому ускладнює процес особистісного розвитку. За даними констатувального експерименту життєво-сміслова сфера підлітків з інтелектуальними порушеннями також характеризується низьким рівнем творчої і духовної життєвих орієнтацій; низьким рівнем здійснення життєвих призначень, котрі зумовлені такими психологічними особливостями особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня: переважанням зовнішнього локусу контролю над внутрішнім, низькою усвідомленістю життєвих призначень, слабкою вірою в здійснення життєвих призначень, слабкою їх усвідомленістю, ригідністю. За даними констатую-

чого експерименту для життєво-сміслової сфери підлітків з інтелектуальними порушеннями характерний низький рівень розвитку абстрактно-символічного і творчого мислення, що суттєво затримує процес особистісного становлення.

За результатами констатуючого експерименту визначено, що емоційно-вольова сфера підлітків з інтелектуальними порушеннями характеризується низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту: низька самотивація, низька емоційна обізнаність, низький рівень емпатії більш ніж у половини підлітків, низька здатність управління своїми емоційними станами.

Низький рівень функціонування життєво-сміслової та емоційно-вольової сфер зумовлюють особливості соціально-психологічної адаптації підлітків з інтелектуальними порушеннями. За даними констатуючого експерименту встановлено, що для 40% підлітків експериментальної групи властивий низький рівень адаптації до соціального середовища. Цьому сприяють такі констатовані психологічні особливості особистості: низький рівень самоприйняття більш ніж у половини підлітків, екстернальний локус контролю, низька емоційна комфортність.

Корекційно-розвивальна програма з оптимізації особистісного розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями має три складники (дельфінотерапія, казкотерапія, когнітивна психотерапія) і передбачає алгоритм формування життєво-сміслової та емоційно-вольової сфер підлітків. Кожен складник програми має свої цілі, зміст, специфічні прийоми і методи роботи.

Складник дельфінотерапії був спрямований на становлення емоційного інтелекту, активізацію наочно-дієвого мислення, розвиток словесно-логічного, творчого і наочно-образного видів мислення, становлення комунікативних можливостей, що сприяло узгодженому функціонуванню життєво-сміслової та емоційно-вольової сфер та їх розвитку.

Казкотерапія була спрямована на розвиток пізнавальних процесів, розвиток творчості, оптимізацію емоційно-вольової сфери з метою усвідомлення власних можливостей та розв'язання конкретних завдань міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими в майбутньому. Проблема становлення особистості в умовах порушення інтелектуального розвитку тісно пов'язана з проблемою засвоєння суспільно-культурного досвіду. У підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня через слабкість абстрактно-логічного мислення образні форми пізнання дійсності

продовжують домінувати, тому наступною важливою складовою частиною програми обрана казкотерапія.

Методи дельфінотерапії і казкотерапії мають багато спільного: обидва методи мають декілька рівнів дії на особистість (рівень свідомості, підсвідомий рівень, глибинний рівень), викликають у дітей емоційний резонанс, активізують конкретно-образне мислення, акумулюють у собі досягнення багатьох наук, передача культурного досвіду за допомогою цих методів межує з мистецтвом. Багато сюжетів казок, притч, байок звертаються до образів тварин, а знайомство з дельфінами на корекційних заняттях відносить в атмосферу казок.

У розробленій корекційно-розвивальній програмі використовуються різні методи роботи з казкою: аналіз казки під час групового обговорення, рішення завдань за мотивами казок, метод розповіді казок у поєднанні з психорелаксуючими вправами, метод твору казок. Застосування різних методів роботи з казкою в поєднанні з дельфінотерапією дає можливість максимально розвивати творче начало в особистості, звертатися до власного життєвого досвіду, збагачувати своє сприйняття, придбавати нові знання, розвивати уміння відчувати зародження нового.

Когнітивна психотерапія була спрямована на оптимізацію мислення, розвиток самомотивації та цілеспрямованості, уміння ставити перед собою задачі. Когнітивна психотерапія сприяє в основному розвитку життєво-смыслової сфери. У контексті цієї програми було використано низку методів та прийомів активізації і гармонізації особистісного розвитку, а саме: творчі завдання, ігри, вправи, моделювання комунікативних ситуацій тощо.

Усі складники корекційно-розвивальної програми сприяють створенню позитивного емоційного фону, від якого значною мірою залежить «емоційне здоров'я» особистості. Спираючись на дослідження сучасних учених, К. Кунерт вважає, що позитивні емоції від спілкування з дельфінами здатні миттєво інтегрувати всі функції та адаптувати організм людини до змін у середовищі (Кунерт, 2013).

Експериментальна апробація розробленої корекційно-розвивальної програми з оптимізації особистісного розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями передбачала перевірку її ефективності шляхом порівняльного співставлення результатів.

Порівняння даних до і після формульованого експерименту за методикою О. Моткова «Базові прагнення», яка визначає рівні гармонійності, дало змогу отримати такі дані.

Таблиця 1

Розподіл респондентів за рівнем показника «гармонійність ядра особистості» до і після формульованого експерименту

Групи досліджуваних	Гармонійність ядра особистості			
	Високогармонійні підлітки			
	До експерименту		Після експерименту	
	Абс. ч.	%	Абс. ч.	%
Експериментальна гр. (n=150)	—	—	2	1,3
Середньогармонійні підлітки				
Групи досліджуваних	До експерименту		Після експерименту	
	Абс. ч.	%	Абс. ч.	%
Експериментальна гр. (n=150)	26	17,3	74	49,3
Низькогармонійні підлітки				
Групи досліджуваних	До експерименту		Після експерименту	
	Абс. ч.	%	Абс. ч.	%
Експериментальна гр. (n=150)	124	82,7	74	49,3

У результаті проведеної роботи значно зменшилася кількість низькогармонійних підлітків з 82,7% до 49,3% в експериментальній групі ($p < 0,01$) і збільшилася кількість середньогармонійних підлітків з 17,3% до 49,3% ($p < 0,01$).

Узагальнений аналіз розвитку життєво-смыслової сфери у підлітків з інтелектуальними порушеннями за адаптованим

автором тестом «смысложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва до початку формульованого експерименту та наприкінці свідчить про те, що більшість дітей зазначеної категорії показала позитивну динаміку розвитку: так, зменшилася кількість підлітків експериментальної групи з низьким рівнем осмысленості життя з 98,6% до 42% ($p < 0,01$), тоді як кількість підлітків із середнім показником

осмисленості життя збільшилась з 1,3% до 57,3% ($p < 0,01$).

Узагальнений аналіз розвитку емоційно-вольової сфери за методикою В. Павлова «готовність до саморозвитку» у підлітків експериментальної групи до початку формуючого експерименту та після нього свідчить про те, що зменшилась кількість підлітків з низьким рівнем готовності до саморозвитку із 35,3% до 19,3% ($p < 0,01$), тоді як кількість підлітків з достатнім рівнем готовності до саморозвитку збільшилась серед цієї категорії з 0% до 41,3%.

Висновки

Дельфіноterapia як базовий складник реабілітаційної програми в поєднанні з іншими психокорекційними методами (казкотерапією і когнітивною психотерапією) є реальним фактором позитивного впливу на становлення й оптимізацію особистісного розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

Узагальнений аналіз експериментальних даних у підлітків з порушеннями ін-

телекту до експерименту та після його закінчення свідчить про те, що більшість дітей зазначеної категорії показала позитивну динаміку особистісного розвитку: так, зменшилась кількість низькогармонійних підлітків з 82% до 49%; ($p < 0,01$), тоді як кількість середньогармонійних підлітків збільшилась з 17% до 49%; ($p < 0,01$). Після формування впливу в експериментальній групі з'явилась незначна представленість досліджуваних підлітків експериментальної групи серед високогармонійних підлітків (1,3%).

Результати формування експерименту продемонстрували наявність якісних змін особистісного розвитку підлітків, поліпшення психологічних якостей особистості після проведення корекційно-розвивальної роботи з опорою на дельфіноterapia.

Перспектива подальших розвідок полягає в обґрунтуванні гендерних відмінностей особистісного становлення підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Основы дефектологии. В 6 т. Т. 5. Москва : Педагогика, 1983, 368 с.
2. Гончар Ю.А. Роль дельфинотерапии в коррекции эмоционального состояния детей с психофизическими нарушениями. *Медицинская психология*. 2015. № 4. С. 37–41.
3. Ермолаев О.Ю. Математическая статистика для психологов : учебник для вузов. Москва : Флинта, 2003. 170 с.
4. Селиванов В.В. Онтогенез психического как развитие субъекта. *Личность и бытие: субъективный подход* : материалы научной конференции, посвященной 75-летию со дня рождения члена-корреспондента РАН А.В. Брушлинского, 15–16 октября 2008 г. Москва : «Институт психологии РАН», 2008. С. 73–75.
5. Лукина Л.Н. Дельфины в системе психофизической реабилитации людей. Севастополь, 2007. 170 с.
6. Манжосова Г.В. Психофизиологическое исследование адаптации детей к взаимодействию с дельфинами : дис. ... канд. биол. наук : 19.00.02. Санкт-Петербург, 2009. 212 с.
7. Мотков О.И. Методика «Базовые стремления личности». *Школьный психолог*. 1998. № 35. С. 8–9.
8. Наука о дельфинотерапии. URL: <http://www.russia-open.com/MedTurism/1783/2014/05/08/NAUKA-ODELFINOTERAPII.phtml> (дата звернення: 13.07.2019).
9. Обратная сторона Луны, или Что мы знаем об инвалидности: теория, репрезентации, практики : сб. статей / отв. ред: А.С. Курликова, Е.Э. Носенко-Штейн. Москва, 2018. 420 с.
10. Тхомакова Л.Ж. Действие «голоса» дельфина на адаптационные резервы человека : дисс. ... канд. биол. наук : 03.03.01. Нальчик, 2015. 168 с.
11. Чуприков А.П., Келюшок С.В., Поповский Б.П. Современное состояние дельфинотерапии. *Здоров'я суспільства*. Киев, 2013. Т. 2. № 1. С. 75–81.
12. Чуприков А.П., Домбровская О.В. Дельфинотерапия как вспомогательный метод реабилитации детей с отклонениями в психоневрологическом развитии. *Фітотерапія. Часопис*. 2017. № 3. С. 67–72.
13. Dobbs H. Operation Sunflower. *Proceedings of the Second Annual International Symposium on Dolphin-Assisted Therapy*. Los Angeles. 1996. P. 47–51.
14. Kuhnert K. Delphintherapie – Beweis eines Wunders. Uber die Heilkraft der Delphine. Munchen, 2004.
15. Nathanson D. Dolphin Human therapy: A Professional Association Dedicated to Helping Disabled Children. *J. Acoust Soc. Amer*. 2001. Vol. 5. P. 1123–1127.
16. Чуприков А.П., Поповский В.П. & Шыпелик Т.В. Contemporary State of Dolphin Therapy. *“Archiv Euro Medica”* № 1, 2013, p. 10–15. Hannover.

REFERENCES:

1. Vygotskij, L.S. (1983). *Osnovy defektologii* [Basics of defectology]. (Vols 1–6). Moskva : Pedagogika [in Russian].
2. Gonchar, Ju.A. (2015). Rol' del'finoterapii v korrekcii jemocional'nogo sostojanija detej s psihofizichesкими narushenijami [A dolphin therapy role in correction of an emotional condition of children with psychophysical violations]. *Medicinskaja psihologija – Medicine psychology*, 3, 37–41 [in Russian].
3. Ermolaev, O.Ju. (2003). *Matematicheskaja statistika dlja psihologov* [Mathematical statistics for psychologists]. Moskva : Flinta [in Russian].

4. Selivanov, V.V. (2008). Ontogenez psicheskogo kak razvitie sub'ekta [Ontogenesis mental as development of the subject]. *Lichnost' i bytie: sub'ektnyj podhod: materialy nauchnoj konferencii, posvjashhennoj 75-letiju so dnja rozhdenija chlena-korrespondenta RAN A.V. Brushlinskogo – Personality and life: subject approach: materials of the scientific conference devoted to the 75 anniversary since the birth of the corresponding member of RAS A.V. Brushlinsky*. (pp. 73–75). Moscow : “Institute of psychology of RAS” [in Russian].
5. Lukina, L.N. (2007). Del'finy v sisteme psihofizicheskoj reabilitacii ljudej [Dolphins in the system of psychophysical rehabilitation of people]. Sevastopol' [in Russian].
6. Manzhosova, G.V. (2009). Psihofiziologicheskoe issledovanie adaptacii detej k vzaimodejstvuju s del'finami [A psychophysiological research of adaptation of children to interaction with dolphins]. Sankt-Peterburg [in Russian].
7. Motkov, O.I. (1998). Metodika “Bazovye stremlenija lichnosti” [Technique “Basic of the personality”]. *Shkol'nyj psiholog. – School psychologist*, 35, 8–9 [in Russian].
8. Nauka o del'finoterapii [Science about dolphin therapy]. Retrieved from: <http://www.russia-open.com/MedTourism/1783/2014/05/08/NAUKA-O-DELFINOTERAPII.phtml> (Last accessed: 13.07.2019) [in Russian].
9. Obratnaja storona luny, ili Chto my znaem ob invalidnosti: teorija, reprezentacii, praktiki: sb. statej (2018). [Reverse side of the Moon, or what We know about disability: theory, representations, practitioners]. Moskva [in Russian].
10. Thomakova, L.Zh. (2015). Dejstvie “golosa” del'fina na adaptacionnye rezervy cheloveka [The action of the “voice” of a dolphin on the adaptation reserves of the human voice] (Doctoral dissertation, Nalchik).
11. Chuprikov, A.P. (2013). Sovremennoe sostojanie del'finoterapii [Current state of dolphin therapy]. *Zdorov'e obshhestva – Health of society*, Volume 2, No. 1, 75–81. [in Russian].
12. Chuprikov, A.P. & Dombrovskaja, O.V. (2017). Del'finoterapija kak vspomogatel'nyj metod reabilitacii detej s otklonenijami v psihonevrologicheskom razvitii [Dolphin therapy as an auxiliary method of rehabilitation of children with deviations in psychoneurological development]. *Fitoterapija. Chasopis – Phytotherapy. Chasopis*, 3, 67–72 [in Russian].
13. Dobbs, H. Operation Sunflower. *Proceedings of the Second Annual International Symposium on Dolphin-Assisted Therapy*. Los Angeles. 1996. P. 47–51.
14. Kuhnert, K. (2004). Delphintherapie – Beweis eines Wunders. Uber die Heilkraft der Delphine.
15. Nathanson, D. (2001). Dolphin Human therapy: A Professional Association Dedicated to Helping Disabled Children. *J. Acoust Soc. Amer.*
16. Chuprikov, A.P., Popovskiy, B.P. & Shypelik, T.V. (2013) Contemporary State of Dolphin Therapy. “*Archiv Euro Medica*”, № 1, p. 10–15. Hannover.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2019.

The article was received 04 June 2019.